

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gedragdeskundigen in strafzaken

Esch, C.M. van

Citation

Esch, C. M. van. (2012, March 21). *Gedragdeskundigen in strafzaken*. Koninklijke Van Gorcum, Assen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20438> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Esch, Cornelia Marianne van
Title: Gedragsdeskundigen in strafzaken
Issue Date: 2012-03-21

Hoofdstuk 1

Gedragsdeskundigen in strafzaken

1.1 Inleiding

In een groot aantal strafzaken roept de rechter-commissaris of officier van justitie de hulp in van gedragsdeskundigen. Jaarlijks brengen psychiaters en psychologen in strafzaken ongeveer 8500 rapporten uit.¹ Die verslagen worden ook wel aangeduid met de term *Pro-Justitiarapport*. Centrale thema's bij die onderzoeken zijn doorgaans: lijdt verdachte aan een gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis van de geestvermogens? Hoe was dit ten tijde van het tenlastegelegde? Wat betekent dat voor de toerekeningsvatbaarheid? Bestaat er gevaar voor recidive? Hoe kan eventuele recidive worden voorkomen?

Soms doet zich de vraag voor in hoeverre een verdachte die lijdt aan een psychiatrische stoornis, in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen (artikel 16 Sv). Een psychiater lijkt bij uitstek degene te zijn die een dergelijke vraag kan beantwoorden. Wanneer een verdachte op grond van een psychische stoornis niet in staat wordt geacht te begrijpen waarom hij strafrechtelijk vervolgd wordt, mag hij niet terechtstaan.²

Niet alleen voor het beantwoorden van de hiervoor gestelde vragen maar ook op andere terreinen van het strafrecht schakelt de rechter-commissaris of een andere procesdeelnemer geregeld gedragsdeskundigen in. In zedenzaken bijvoorbeeld, vraagt de rechter-commissaris of de officier van justitie geregeld gedragsdeskundigen om een uitspraak te doen over de geloofwaardigheid van door slachtoffers – in het bijzonder door kinderen – afgelegde belastende verklaringen. Ook in gevallen waarin slachtoffers in strafzaken schadevergoeding eisen vanwege toegebracht psychisch leed, roept de rechter soms de hulp in van een gedragsdeskundige. In een dergelijk geval kan de opdracht erin bestaan, te onderzoeken in hoeverre er een verband bestaat tussen de gezondheidsproblemen

van het slachtoffer en de gedragingen van de dader jegens hem of haar. En om nog een terrein te noemen: de opsporing van daders van misdrijven. Gedragsdeskundigen worden in die gevallen benoemd om op basis van gegevens over het delict, het slachtoffer en eventuele getuigenverklaringen een zogeheten daderprofiel op te stellen.³

De maatschappelijke belangstelling voor de inbreng van gedragsdeskundigen in het strafrecht is groot. De conclusies van psychiaters en psychologen die rapporteren voor de rechtbank kunnen doorgaans op veel belangstelling rekenen. Voor de media zijn strafzaken waarin gedragsdeskundige(n) rapporteren over een verdachte vaak dankbare onderwerpen om over te berichten. Het betreft dan vooral ernstige strafzaken. Dat de desbetreffende berichtgeving niet beperkt blijft tot de sensatiejournalistiek moge blijken uit onderstaande meer of minder recente voorbeelden die ontleend zijn aan *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant*:

“Waxinelichtwerper in observatie”

De man die op Prinsjesdag een waxinelichthouder tegen de Gouden Koets gooide, moet voor onderzoek naar het

3 Van der Zee, Uljee en Van den Eshof 2000, p. 88. Er moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan wil men een daderprofiel kunnen opstellen. Zo moeten er tijdens het plegen van het delict voldoende sporen achterblijven die gedragsdeskundig te interpreteren zijn en die iets weergeven over de fantasieën van de dader. Daarom zijn het voornamelijk seksuele en bizarre of gewelddadige delicten waarin een specifiek daderprofiel wordt gemaakt.

De FBI heeft een afdeling *Profiling & Behavioral Assessment Unit*, die bekend is geworden door de film *The Silence of the Lambs*. Dit profilen is niet onomstreden. Soms blijken psychologen de plank behoorlijk mis te slaan, zoals bij de ontvoering en moord op Gerrit-Jan Heijn, een van de topmannen van Ahold, die in 1988 werd ontvoerd en vermoord.

4 *NRC Handelsblad* 19 maart 2011, p. 14.

1 NIFP juni 2007, p. 11.

2 Voor een uitgebreide beschouwing zie § 2.3.3.

Pieter Baan Centrum. Dat heeft de Haagse rechtbank gisteren bepaald. Volgens de rechter is het onderzoek naar de 30-jarige Erwin L. uit Lichtenvoorde niet volledig geweest. De zaak tegen L. werd dinsdag inhoudelijk behandeld. Toen betoogden een psychiater en een psycholoog dat de man 'volledig ontoerekeningsvatbaar' verklaard zou moeten worden, een advies dat werd overgenomen door de officier van justitie. Die eiste geen gevangenisstraf tegen L., maar wil wel dat hij een jaar behandeld wordt in een psychiatrisch ziekenhuis.

L., die al een half jaar vastzit, heeft echter geweigerd mee te werken aan de onderzoeken. De psychiater heeft desondanks een uur met de man gesproken, de psycholoog 'kort'. Op basis van die gesprekken en dossiers over L. kwamen zij tot de conclusie dat de man lijdt aan een 'waanstoornis'. De rechtbank acht zich onvoldoende ingelicht over de persoon van L. Zijn 'weigerachtige houding' heeft er volgens de rechter toe geleid dat de deskundigen geen volledig advies hebben kunnen uitbrengen. Daarvoor is nader psychisch onderzoek nodig."

Een ander bericht gaat over een verdachte die werd onderzocht in het Pieter Baan Centrum. Wanneer iemand daar wordt geobserveerd gaat het vaak om ernstige delicten.⁵

"Een 29-jarige vrouw die ervan wordt verdacht dat ze een 23-jarige vrouw heeft vermoord door haar met benzine te overgieten en in brand te steken, hoorde woensdag 23 jaar celstraf tegen zich eisen voor de Utrechtse rechtbank.

Op 7 december 2009 werd er bij de 23-jarige Narges aangebeld in haar flatwoning in Zeist. Er zou een pakketje voor haar zijn. Beneden gekomen vond ze niets, waarop ze de lift terug nam naar de twaalfde verdieping. Toen ze uitstapte, werd ze overgoten met benzine en in brand gestoken.

Omdat het slachtoffer van Afghaanse afkomst is, gingen er geruchten over eerwraak. Dit bleek niet het geval. De verdachte Aryan R., eveneens van Afghaanse afkomst, zou uit jaloezie hebben gehandeld. Ze zou het niet hebben kunnen verkroppen dat Narges diezelfde maand zou gaan trouwen met een man op wie de verdachte een oogje had. Aryan R. meldde zich eind januari bij de politie. Ze zei toen: 'Ik heb het idee dat ik iets ernstigs heb gedaan. Ik heb het vermoeden dat ik iemand heb vermoord.' Maar tijdens de zitting wist ze zich naar eigen zeggen niets van het gebeurde te herinneren. Ze zei dat ze depressief was en zelfmoord overwoog.

Ook zei ze dat ze stemmen hoorde, maar deskundigen, die haar observeerden in het Pieter Baan Centrum, sloten niet uit dat ze een psychose voorwendt. Aryan R. had ernstige

brandwonden op haar hand. Op de aansteker die in de flat werd gevonden, werd haar DNA aangetroffen.

De officier van justitie woog in zijn eis mee dat het slachtoffer ernstig heeft geleden. Zij was nog bij bewustzijn toen de brand was geblust."

Dat gedragsdeskundige rapportages grote invloed kunnen hebben op iemands leven blijkt wel uit het volgende krantenbericht.⁶

"Een 65-jarige man uit Tilburg heeft vijftien jaar onterecht vastgezet in de Pompekliniek in Nijmegen. De rechtbank in Breda heeft vrijdag ingestemd met het verzoek van het Openbaar Ministerie (OM) om de TBS van de man niet te verlengen.

Uit onderzoek van het Pieter Baan Centrum (PBC) is onlangs vast komen te staan dat B.N. geen psychische stoornis heeft, ook niet toen hij vijftien jaar geleden werd veroordeeld. Het oordeel van de rechtbank in Breda houdt in dat de man al die tijd ten onrechte heeft vastgezet, aldus advocaat Joe de Goeij die N. bijstaat.

De man van Marokkaanse afkomst wilde lange tijd niet aan een onderzoek meewerken omdat hij geen vertrouwen had in de reguliere psychologen. Die zouden onvoldoende rekening houden met zijn culturele achtergrond. In 2007 spande hij met succes een kort geding aan om te bereiken dat hij door een transculturele psychiater onderzocht zou worden. In 1994 werd N. veroordeeld tot een jaar cel voor poging tot doodslag op zijn vrouw. Hij sloeg haar destijds met een bijl op het hoofd. Op advies van psychologen en psychiaters legde de rechter de man toen ook TBS met dwangverpleging op."

Forensische psychiatrie en psychologie, en vooral de strafrechtelijke rapportages, staan al enkele decennia in de belangstelling.⁷ Geregeld valt kritiek te beluisteren op dit soort rapporten. Dat wordt onder meer duidelijk uit onderstaand interview met de klinisch psycholoog W. Heijster uit Breda, dat gepubliceerd is in de Volkskrant van 1 augustus 2011.⁸

6 Het Parool 20 maart 2009; De Volkskrant 20 maart 2009.

7 Opdrachtgever voor gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken is meestal de rechter-commissaris of de officier van justitie zijn. Een rapportage wordt dus gemaakt voor justitie of – in vakjargon – Pro Justitia. Rapporteurs worden dan ook kortweg aangeduid als rapporteurs Pro Justitia, vaak afgekort als PJ-rapporteurs. Hetzelfde geldt voor hun rapportages, die in stukken vaak voorkomen als PJ-rapportages.

8 De Volkskrant, Binnenland 27 juli 2011.

5 De Volkskrant 9 december 2010.

“Het Pieter Baan Centrum (PBC) kan op dit moment het aantal aanvragen voor onderzoeken niet aan en moet extra psychiaters inhuren alsmede andere onderzoekslocaties om de vergrote aanvraag aan te kunnen. De onderzoeken duren zeven weken en de rapportage daarna minstens drie maanden. De vraag is of dat echt nodig is. Onlangs vroeg een van Nederlands bekendste advocaten me een rapportage van het PBC kritisch te bekijken. Zowel als klinisch psycholoog als belastingbetaler was ik onaangenaam verrast door de omvang van de rapportage (vier rapporteurs!), de onbegrijpelijke terminologieën, alsmede de daaruit volgende conclusie op grond waarvan rechters hun oordeel mede moesten vormen. Zonder in detail in te gaan op de op zich goed lijkende observaties, nergens werd gerefereerd aan een wetenschappelijke onderbouwing van de wijze waarop was geobserveerd of aan eventuele protocollen die werden gehanteerd, noch dat rekening werd gehouden met het feit dat iemand in het PBC een heel ander gedrag kan vertonen dan voorafgaande aan en tijdens het delict. Ik begrijp niet dat er per delinquent meer dan twee psychiaters moeten observeren en rapporteren. En waarom geen psychologen? In het rapport stonden termen die in het psychologisch woordenboek niet terug te vinden zijn. Wat moeten rechters daarmee? Mij is geen onderzoek bekend naar de kwaliteit van de onderzoeken of rapportages van het PBC.

Me dunkt dat die rapportages aan de hoogste wetenschappelijke eisen moeten voldoen. Het lijkt me de hoogste tijd om te onderzoeken of dat zo is en of die onderzoeken niet wetenschappelijk verantwoord en efficiënter kunnen, zodat een meer zorgvuldige en tijdige rechtspleging kan plaats vinden.”

Evenwel volgt de rechter volgens sommigen meestal de conclusies en adviezen die daarin gegeven worden.⁹ Anderen beweren dat weinig contra-expertises worden gevraagd. Gedragsdeskundigen zouden niet vaak opgeroepen worden om ter terechtzitting te verschijnen om toelichting te geven op het verrichte onderzoek en de uitgebrachte rapportage. Opvallend is dat als er kritiek geleverd wordt op de kwaliteit van de gedragsdeskundige rapportages, deze vaak afkomstig is vanuit de hoek van gedragsdeskundigen zelf.¹⁰

9 Malsch 1998.

10 Dat blijkt niet alleen uit het hiervoor geciteerde artikel uit *de Volkskrant*.; Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994) laten niets aan duidelijkheid te wensen over als ze hun commentaar leveren op gedragsdeskundige rapportages; H. Maassen, Medisch contact 2001. p. 968. “Wie als psychiater een pleger van zware misdaad beoordeelt, hoeft nauwelijks iets hard te maken”. Dat kan beter, meent forensisch psycholoog Corine de Ruiter.

Om de positie van de gedragsdeskundige in strafzaken enigszins te kunnen duiden, zijn in paragraaf 1.2 historische beschouwingen gewijd aan de wetgeving en de forensische psychiatrie. De derde paragraaf betreft de relevantie die het onderwerp momenteel bezit; ingegaan wordt op de aandacht die naar het onderwerp uitgaat in wetenschap, beroepspraktijk van gedragsdeskundigen, de rechtspraktijk en vanuit overheidsbeleid dat zich bezighoudt met dit onderwerp. Paragraaf 1.4 geeft een eerste aanduiding van het hetgeen deze studie behelst. Met name worden probleemstelling en onderzoeksvragen geïntroduceerd, en wordt aangegeven hoe het onderhavige boek is opgebouwd. Paragraaf 1.5 bevat een korte leeswijzer.

Tot besluit van deze paragraaf wordt stilgestaan bij een tweetal begrippen. Zoals gezegd is deze studie gewijd aan gedragsdeskundigen in strafzaken. Met *gedragsdeskundigen* bedoel ik de psychiater, psycholoog of andere academisch geschoolde gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken.¹¹ De maatschappelijk werker die betrokken is bij klinisch of triple onderzoek reken ik hier niet toe. Soms verricht een “forensisch geneeskundige” een onderzoek Pro Justitia. Artsen die in dienstverband werkzaam zijn bij het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP), duiden zich aan met die term.¹² Zij zijn dus geen psychiater, psychiater in opleiding, psycholoog of iets dergelijks. Omdat zij bij gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak

---

“Ik zie buitengewoon inconsistente rapporten, maar rechters stellen meestal geen vragen”; *de Volkskrant* van 11-12-07 bevat een artikel met de kop: “Rechter dwaalt door dubieuze rapportages over Marjan van der E”. In dat artikel leveren Corine de Ruiter en andere deskundigen forse kritiek op de rapportage over van Marjan van der E.

Dat die kritiek al langer wordt gehoord blijkt ook uit een artikel van Pieter Baan, die in 1952 schreef: “Waar de vredigheid, die er van juridische zijde in het algemeen bestaat, al wonderlijk aandoet, lijkt mij de voldaanheid van veel forensische psychiaters over hun werk kortweg bedenkelijk”.

11 Het is mij bekend dat sommige psychiaters er bezwaar tegen hebben dat men hen aanduidt als gedragsdeskundige.

12 Het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP) heette voorheen Forensisch Psychiatrische Dienst (FPD) en nog eerder Districtspsychiatrische Dienst. In dit boek houd ik zoveel mogelijk de nieuwe naamgeving aan. Dit betekent dat ik de toenmalige FPD en DPD aanduid als NIFP.

wel als gedragsdeskundige worden aangemerkt, beschouw ik hen in deze studie ook als zodanig.

Gedragsdeskundigen in strafzaken worden door mij gezien als *procesdeelnemer*, een term die in de onderhavige studie eveneens veelvuldig wordt gebruikt. Gedoeld wordt hiermee op allen die op enigerlei wijze betrokken zijn bij de berechting van een verdachte. Het betreft in deze studie: de verdachte, de raadsman, de officier van justitie, de rechter-commissaris, de rechter ter terechtzitting, de NIFP-psychiater en de reclasseringsmedewerker.

1.2 Historische beschouwingen

*Wat verschijne,
Wat verdwijne
't Hangt niet aan een los geval.
In 't voorleden
Ligt het heden;
In het nu, wat worden zal.*¹³

Om het heden te begrijpen is een terugblik in de geschiedenis onvermijdelijk. Deze paragraaf behelst dan ook historische beschouwingen over de voor mijn onderwerp relevante strafrechtspleging.

Inschakeling van gedragsdeskundigen in het strafrecht gebeurt sinds ongeveer twee eeuwen. Dat betekent niet dat men voor die tijd in geval van krankzinnigheid niet ontoerekenbaar kon worden geoordeeld, want uitspraken van die strekking zijn al in het Romeinse recht te vinden. Maar de rechter bepaalde zelf, op grond van eigen waarnemingen, of er al dan niet sprake was van psychische afwijkingen bij een verdachte.¹⁴ De inbreng van de psychiater in het strafrecht is niet begonnen omdat daar een wettelijke regel aan ten grondslag lag, maar omdat de rechter de psychiater opdracht verstrekte hem voor te lichten over het bestaan van een psychische afwijking bij een verdachte, en de invloed daarvan op de toerekeningsvatbaarheid.

Onder invloed van de denkbeelden van de verlichting, werd in het strafrecht de hulp van een medicus steeds vaker ingeroepen. De Oude Republiek kende nog geen algemeen Wetboek van Strafrecht. Er werd recht gedaan naar provinciale en plaatselijke handvesten en keuren, die voornamelijk stamden uit de graventijd. Voor zover dit recht in bijzondere gevallen niet voorzag, werd het aangevuld door het Romeins, het Mozaïsch en het

Canoniek recht en voor een deel uit de Constitutio Criminalis Carolina (1532).¹⁵ In 1809 trad het Crimineel Wetboek van het Koninkrijk Holland in werking. Dit wetboek bood niet alleen de mogelijkheid van ontoerekeningsvatbaarheid, maar ook voor verminderde toerekeningsvatbaarheid, voor delinquenten die onder invloed van een stoornis tot een delict waren gekomen.¹⁶ Dit wetboek was geen lang leven beschoren, want in 1810 bij de inlijving in Frankrijk werd de Code Pénal in 1811 ook in Nederland ingevoerd.¹⁷

De Code Pénal kende alleen de mogelijkheid van ontoerekeningsvatbaarheid.¹⁸ De mogelijkheid van verminderde toerekeningsvatbaarheid is nooit zo letterlijk meer in onze wetgeving teruggekomen als in het Crimineel Wetboek. In Frankrijk waren de ontwikkelingen op het gebied van de psychiatrie in die tijd groot, hetgeen ook het Franse strafrecht beïnvloedde. Na de Franse overheersing stond men in Nederland echter niet erg open voor Franse invloeden, en dus ook niet voor het volgen van de ontwikkelingen van de psychiatrie op het gebied van het strafrecht. Na 1850 kwam in Nederland een opleving van de medisch wetenschap. De psychiatrie profiteerde hier niet onmiddellijk van, want het duurde nog tot het eind van de negentiende eeuw eer dit vak aan alle universiteiten werd gedoceerd. Een grote voorman op het gebied van gerechtelijke psychiatrie uit de negentiende eeuw was J.N. Ramaer. Deze heeft niet alleen veel voorlichtingsrapporten geschreven voor

¹⁵ Van Bemmelen en Wiersma 1934, p. 561.

¹⁶ Van Bemmelen en Wiersma 1934 p. 561. Art. 22 van dit wetboek luidde als volgt: "Aan geheel zinneloos, die van hunnen verstandelijke vermogens beroofd zijn, kan gene daad, als misdad, worden toegerekend. De regters moeten wijders beoordelen, tot hoe verre afwisselende zinneloosheid, lichaamskwalen, welke op de zielsvermogens merklijken invloed hebben, zeer groote onnoozelheid en eenvoudigheid, in elk bijzonder geval, eene ligtere straf of geheele vrijspraak vereischen".

¹⁷ Van Binsbergen 1982, p. 26.

¹⁸ De Code Pénal bepaalde: "Daar is noch misdad, noch wanbedrijf, zoo wanneer de beklagde ten tijde van het feit in staat van krankzinnigheid was, of wanneer hij door overmacht gedwongen werd". Van belang was dus of de dader krankzinnig was of niet. Op krankzinnigheid volgde ontoerekenbaarheid. De rechter had in dat geval de keus tussen terug laten keren in de maatschappij of aan het Openbaar Ministerie in overweging geven een opname in een krankzinnigengesticht te vorderen bij de civiele rechter. Was de dader niet krankzinnig dan was hij toerekenbaar en kon hij gestraft worden.

¹³ Willem Bilderdijk 1811 (fragment).

¹⁴ Van Bemmelen en Wiersma 1934, p. 554.

de rechterlijke macht, maar hij heeft ook een grote bijdrage geleverd aan het artikel over toerekeningsvatbaarheid in het Wetboek van Strafrecht, dat in 1886 in werking is getreden.¹⁹

In 1886 werd de Code Pénal vervangen door ons huidige Wetboek van Strafrecht. In dit wetboek is na veel discussie artikel 37 (thans artikel 39) opgenomen. Dit artikel bepaalde: “niet strafbaar is hij, die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing zijner verstandelijke vermogens niet kan worden toegerekend”. De discussie ging onder meer over het begrip “verstandelijke vermogens”, dat het woord geestvermogens uit het oorspronkelijke voorstel vervangen had. Een andere vraag was, of naast de gebrekkige ontwikkeling en ziekelijke storing van de geestvermogens, ook niet “de toestand van bewusteloosheid” genoemd moest worden. Uiteindelijk heeft men hier niet voor gekozen, omdat hierin het gevaar schuil ging dat ook dronkenschap onder deze bepaling zou vallen. Dat wilde men zeker niet. Dit artikel uit 1886 bestaat nog steeds, zij het dat het een tweetal (kleine) wijzigingen heeft ondergaan. In 1928 werd “verstandelijke vermogens” vervangen door “geestvermogens”. In 1986 werd het woord “storing” vervangen door “stoornis”.

De regeling voor ontoerekenbaren voorzag in een behoefte, maar schoot ook in een aantal gevallen tekort. Het artikel werd vaak ten onrechte toegepast. Veel psychiaters dachten dat de vraag naar toerekeningsvatbaarheid alleen met “ja” of “nee” beantwoord kon worden.²⁰ Sommige verdachten werden ontslagen van rechtsvervolging omdat ze ontoerekenbaar werden beschouwd. Ze werden evenwel niet geplaatst in een gesticht omdat ze daarvoor niet gestoord genoeg werden geacht. Anderen werden wel geplaatst in een gesticht, maar al spoedig door de directeur ontslagen, omdat de psychische toestand niet zodanig ernstig was dat langer verblijf gewettigd werd geacht. Beide “oplossingen” veroorzaakten vaak snelle recidive. Hield men verminderd toerekenbaren voor geheel toerekenbaar, dan kon men deze lange tijd uit de maatschappij verwijderen door hen een langdurige detentie op te leggen. Dit was overigens in strijd met de heersende (klassieke) opvatting “geen straf zwaarder dan de schuld”. Bovendien was er in de strafinrichting geen toereikende psychiatrische zorg. Daardoor verslechterde de psychische conditie van de gedetineerde verder.²¹ Deze onge-

wenste situaties, leidden in 1928 tot invoering van de “psychopatenwetten”. Hiermee deed de terbeschikkingstelling van de regering zijn intrede. Vanaf nu kon de rechter mensen die hij verminderd toerekenbaar achtte, een gedwongen behandeling opleggen.

In 1988 werd de “TBS-wet” ingevoerd.²² Deze wet verving de regeling van de Terbeschikkingstelling van de Regering. Dit hield een grote wijziging in, die onder meer heeft geresulteerd in het volgende: op delicten waarvoor TBS opgelegd kon worden moest voortaan een gevangenisstraf van vier jaar of meer staan, of de delicten moesten speciaal in de wet genoemd zijn en voortaan was een rapportage van twee gedragsdeskundigen noodzakelijk. Deze moesten van verschillende discipline zijn, één van hen moest psychiater zijn. De rapporten mochten in geval van oplegging van een TBS maximaal een half jaar voor de terechtzitting zijn uitgebracht. De voorwaardelijke TBR verdween en de TBS met aanwijzingen deed zijn intrede. Er ontstond een nieuw probleem. Een aantal observandi weigerde mee te werken aan onderzoek. Vanwege het ontbreken van een rapportage, konden zij geen TBS opgelegd krijgen. Ook gebeurde het geregeld dat rapporten in hoger beroep niet meer gebruikt konden worden omdat ze ouder waren dan een half jaar. In 1993 is deze wet daarom in een Reparatiwewet op belangrijke onderdelen bijgesteld. De geldigheidsduur van de TBS-rapporten werd verlengd tot een jaar. Ook werd het makkelijker gemaakt om mensen die weigerden mee te werken aan rapportage toch TBS met verpleging op te leggen. Hetzelfde geldt voor de omzetting van een TBS met aanwijzingen in een TBS met verpleging.²³ Een andere wetswijziging op het gebied van de TBS dateert uit 1997.²⁴ De TBS met aanwijzingen werd toen vervangen door de TBS met voorwaarden. Ook werd voorwaardelijke beëindiging van de TBS mogelijk. Verder werd in de wet opgenomen dat de rechter in zijn uitspraak, een advies kan opnemen wanneer de TBS met verpleging dient aan te vangen. In 1997 werd ook de interne rechtspositie van ter beschikking gestelden definitief geregeld. Deze is te vinden in de Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden.

De nieuwste strafrechtelijke maatregel dateert uit 2004. Op 1 oktober van dat jaar is de maatregel

19 Van Bemmelen en Wiersma 1934, p. 573.

20 Van Bemmelen en Wiersma 1934, p. 583.

21 Hofstee 1987, p. 72.

22 “Wet-herziening TBR”, Wet van 19 november 1986, *Stb.* 1986, 597; Wet van 7 juli 1988, *Stb.* 1988, 321.

23 Wet van 15 december 1993, *Stb.* 1994, 13. Inwerking-treding 15 januari 1994.

24 Wet van 25 juni 1997, *Stb.* 1997, 282.

tot plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders (ISD) in de wet opgenomen. Deze maatregel, die aan strikte voorwaarden gebonden is, heeft als doel het tegengaan van ernstige overlast door veelplegers, die veel maatschappelijke schade en overlast veroorzaken.

1.3 De actualiteit van het onderwerp

De relevantie van het onderwerp van deze studie wordt uiteraard niet alleen weerspiegeld door de aandacht die gedragsdeskundigen in strafzaken genieten in de media. Ook wetenschap, juridische beroepspraktijk, beroepspraktijk van gedragsdeskundigen en overheidsbeleid getuigen in ruime mate van dergelijke aandacht. Hiermee zijn meteen de vier domeinen genoemd waarvoor in de afzonderlijke onderdelen waarin deze paragraaf is uitgesplitst, in kaart wordt gebracht waarin bedoelde aandacht zich manifesteert of zelfs heeft geïnstitutionaliseerd: onderzoeken, publicaties, tijdschrift rubrieken, instellingen, congressen en wat dies meer zij.

1.3.1 De wetenschap

De interesse vanuit de Nederlandse academische wereld voor het onderwerp van dit proefschrift blijkt om te beginnen uit de hoeveelheid wetenschappelijk onderzoek op het terrein in kwestie. Zonder de pretentie van volledigheid, noem ik een aantal in het oog springende studies. S. Tuinier, psychiater, heeft in 1989 een veldstudie gepubliceerd over de relatie psychiatrisch syndroom en criminaliteit. Tuinier is van mening dat de relatie tussen psychiatrische stoornissen en crimineel gedrag veel te eenvoudig wordt voorgesteld.²⁵ Een andere publicatie uit hetzelfde jaar is *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent* van Ch. Haffmans. Dit juridisch proefschrift is een standaardwerk geworden bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie. In 1997 promoveerde P. van Panhuis op *De psychotische patiënt in de TBS. Van kwaad tot erger*. Doel van dit onderzoek was inzicht verkrijgen in de psychopathologie en psychiatrische voorgeschiedenis van justitiabelen in het algemeen en van (psychotische) TBS-gestelden in het bijzonder.²⁶ W.F.J.M. van Kordelaar heeft onderzocht op basis van welke indicatoren in het strafproces ten

aanzien van volwassenen besloten wordt om een gerechtelijk vooronderzoek in te stellen naar de geestvermogens van verdachten, en op grond van welke indicatoren besloten wordt tot een bepaald type forensisch-psychiatrisch onderzoek. *Het persoonlijkheidsonderzoek in het Strafrecht* is geschreven door E.J.P. Brand. Hij komt zonder dat hier overigens empirisch onderzoek aan ten grondslag ligt, tot de conclusie dat gedragsdeskundigen die de rechter voorlichten in een rapportage Pro Justitia over toerekeningsvatbaarheid en behandelbaarheid, hun uitspraken onvoldoende onderbouwen. Brand pleit dan ook in zijn proefschrift voor “zijn onderzoek” dat goedkoper, beter en sneller is dan de huidige rapportage Pro Justitia.²⁷ Een mening die trouwens niet iedereen deelt.²⁸ A.J. Verheugt heeft onderzoek verricht naar de bewuste en onbewuste motieven van ouders, die hun eigen kinderen doden.

Scepsis ten opzichte van de inbreng van gedragsdeskundigen komt men tegen bij E. Rassin, die in het Nederlands Juristenblad betoogt dat juristen vaak hun koers afstellen op hetgeen gedragsdeskundigen rapporteren.²⁹ Niettemin meent hij dat serieuze vraagtekens geplaatst kunnen worden bij een deel van de deskundige inbreng van psychologen en psychiaters. Hij illustreert dit aan de hand van het fenomeen *dissociatie*. Als problemen bij interpreteren van gedragsdeskundige rapportages noemt hij dat verschillende ziektebeelden niet allemaal even wetenschappelijk zijn onderbouwd. Daarnaast meent E. Rassin dat de diagnostiek in sommige gevallen te wensen overlaat, waarbij iemand soms een niet bestaande stoornis aangemeten krijgt. Hij vindt het onvermijdelijk dat forensisch gedragsdeskundigen met enige regelmaat uitspraken doen, die vanuit wetenschappelijk oogpunt niet door de beugel kunnen. Om dit probleem op te lossen lijkt hij het kind met het badwater weg te willen gooien. Hij stelt namelijk dat men dit kan voorkomen door gedragswetenschappers uit juridische besluitvormingsprocessen te weren.

C. de Ruiters laat zich kritisch uit over gedragsdeskundigen die de rechtbank voorlichten in straf-

²⁷ *Justitiekrant*, 10e jaargang, nr. 18, 5 oktober 2001.

²⁸ *Justitiekrant*, 10e jaargang, nr. 19, 19 oktober 2001. In een ingezonden brief wijst mev. M. Drost, geneesheer directeur van het Pieter Baan Centrum, erop dat de meningen van Brand niet gedeeld worden door degenen die in Nederland verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van de Pro-Justitiarapportage.

²⁹ Rassin 2001, afl. 2001/20, p. 938-942.

²⁵ Tuinier 1989, p. 4.

²⁶ Van Panhuis 1997, p. 215.

zaken, zowel in haar oratie als via de media.³⁰ Zij is van mening dat soms zeer onervaren en ongekwalificeerde rapporteurs een belangrijke invloed hebben op een strafzaak.³¹ Al jaren laat zij met enige regelmaat kritische geluiden horen, zoals in het volgende artikel in *de Volkskrant*:

“Rechter dwaalt door dubieuze rapportages over Marjan van der E.”³²

Vandaag is de zitting van de TBS van Marjan van der E. Die werd al twee keer verlengd op basis van een fictieve werkelijkheid betogen Corine de Ruiter e.a.

(...) In 2006 wordt ze door twee van ons (CdR en RvdB) onderzocht. Wederom kan geen psychiatrisch ziektebeeld of persoonlijkheidsstoornis worden vastgesteld. Voor de rechtbank Leeuwarden legt de directeur behandeling van de Van der Hoevenkliniek uit dat Van der E aan een onschuldwaan lijdt. Hij kan weliswaar geen diagnose stellen “volgens het boekje” maar toch is er sprake van een psychose.

(...) De forensische psychiatrie heeft dringend behoefte aan kwaliteitsverbetering. Psychiatrische diagnoses moeten gesteld worden op basis van internationaal gangbare onderzoeksmethoden.”

In haar Amsterdamse oratie noemt zij een aantal punten rondom de rapportage Pro Justitia die zij opmerkelijk vindt; richtlijnen voor de rechter-commissaris op grond waarvan bepaald wordt wanneer gedragsdeskundige rapportage aangewezen is, ontbreken.³³ Daarnaast stelt zij dat inhoud,

vorm en kwaliteit van de rapportages “Pro Justitia” sterk uiteenlopen. Dit wijt zij aan het ontbreken van richtlijnen betreffende aard en omvang van de rapportages Pro Justitia.³⁴ Voorts betoogt zij dat externe druk tot kwaliteitsverbetering er niet is want de Nederlandse strafrechter stelt de rapportages niet ter discussie, en het vragen van contra-expertise wordt in onze cultuur tot nu toe veelal als *not done* beschouwd. Zij acht het noodzakelijk dat forensische psychologen en psychiaters specifiek opgeleid worden, voor het adequaat verrichten van rapportages Pro Justitia, temeer daar het volgens haar de allerernstigste strafzaken betreft.

In de (wetenschappelijke) literatuur staat gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken al enige tijd in de belangstelling. W. Derks, als gedragsdeskundige werkzaam geweest in het Pieter Baan Centrum, heeft verschillende boeken geschreven. Hierin levert hij forse kritiek op de onderzoeken van gedragsdeskundigen in strafzaken.³⁵ Hij vergelijkt de psychiater die als getuige-deskundige in de rechtszaal zijn mening geeft over de psychische gesteldheid en toerekeningsvatbaarheid van een verdachte, met de Griekse betweter Hippias. Zijn oordeel na veertig jaar forensische psychiatrie luidt: “gemakzucht, willekeur, kletspraat, de waan van de dag, onwetenschappelijkheid”. Verder plaatst de rechter naar zijn idee veel te weinig vraagtekens bij rapportages van deskundigen. De kwaliteit van rapportages die W. Derks onder ogen krijgt, vindt hij soms erbarmelijk. Hij meent dat de gegeven

30 Bijzonder hoogleraar in de Forensische Psychologie aan de Universiteit van Amsterdam.

31 De Ruiter 2000, p. 10-11; *NRC Handelsblad*, Zaterdag 24 maart 2001, Wetenschap & Onderwijs 3.

32 *De Volkskrant*, 11 december 2007.

33 De Ruiter 2000, p. 10-11. Overigens bestaan deze wel degelijk. Op 5 oktober 1999 is door het Bureau Justitiële Gezondheidszorg het “Verslag van de werkgroep indicatiestellingen Pro Justitia” aangeboden. De werkgroep die bestond uit juristen, psychiaters en een psycholoog, heeft een aantal indicatoren opgesteld om een rationele keuze te maken tussen de verschillende vormen van rapportage. Drs. W.F. van Kordelaar, die de redactie voerde is in de loop van de tijd dat de werkgroep bezig was met deze werkzaamheden, gestart met een wetenschappelijk onderzoek dat bedoeld is om verdere richtlijnen te ontwikkelen, betreffende de besluitvorming rond het openen van een gerechtelijk vooronderzoek naar de geestvermogens. Als bijlage bij het verslag van de werkgroep is opgenomen een “Indicatieformulier Gerechtelijk Vooronderzoek Geestvermogens”, dat deel uitmaakt van het wetenschappelijk onderzoek. Dit formulier is door de werkgroep overgenomen als aanbevo-

len instrument voor de NIFP-psychiaters, die door het OM dan wel door de rechter-commissaris geconsulteerd worden over het al dan niet aangewezen zijn van gedragsdeskundig onderzoek.

34 Deze richtlijnen bestaan overigens. Bijlage 16 van het rapport van de Commissie Psychiatrische, Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen (1983) bevat eisen te stellen aan forensisch psychiatrische rapportage, ambulant door één psychiater of multidisciplinair dan wel klinisch. In 1996 constateert de psychiatrisch adviseur bij het Ministerie van Justitie, J. Eizenga, dat deze eisen nog steeds niet aan actualiteit hebben ingeboet. In de handleiding forensische psychiatrie en psychologie (1994) wordt beschreven hoe de opbouw van een psychiatrisch en psychologisch rapport dient te zijn en welke elementen een gedragsdeskundige rapportage moet bevatten. In een toelichting is vermeld wat de afzonderlijke onderdelen moeten behelzen.

35 Derks 1981; Derks 1986; Derks 2001.

adviezen niet altijd aansluiten bij de ellenlange beschrijvingen die van iemand gegeven worden.³⁶

In *Dubieuze zaken* leveren H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen en W.A. Wagenaar op indringende wijze kritiek op de wijze waarop gedragsdeskundigen nogal eens rapporteren over de geestvermogens van verdachten³⁷. Ze beschrijven de psychiater als leverancier van onzin. Maar volgens genoemde schrijvers zijn rechters blij met het werk van gedragsdeskundigen, zij hebben geen twijfels over de geleverde producten, de psychiater is een onaantastbare autoriteit, zijn oordeel een godsoordeel. De conclusies van gedragsdeskundigen worden volgens hen vrijwel allemaal overgenomen, een kritische bespreking in het vonnis ontbreekt.

Ook C. Kelk heeft in het verleden kritiek geuit op de rol van gedragsdeskundige rapportages tijdens de terechtzitting, maar hij is genuanceerder in zijn uitlatingen.³⁸ De contradictoire structuur van ons strafrecht krijgt volgens hem nogal eens te weinig vorm. Kelk is van mening dat het de duidelijkheid voor alle betrokkenen ten goede zou komen als de rechter veel actiever en indringender dan thans het geval is, de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages in de rechtszaal ter discussie zou stellen, en van kritische vragen voorzien. De houding van onze rechters zou volgens hem niet zelden tamelijk berustend en afwachtend zijn, zodat veel van de portee maar ook van de beperkingen van het rapport, onopgemerkt kunnen blijven. Kennis bij de Nederlandse rechters van gedragswetenschappen en redenen van tijdsbesparing, mogen volgens hem geen reden zijn om nadere vragen aan deskundigen-rapporteurs uit te sluiten.

In *Complex cases* wijzen M. Malsch en J.F. Nijboer op de relatieve monopoliepositie, die onder andere het Pieter Baan Centrum heeft binnen het deskundigengebied van gedragsdeskundige rapportages. Dit kan een nadeel betekenen voor de verdachte. Een contra-expertise van dezelfde omvang en zwaarte is in Nederland niet goed realiseerbaar.³⁹ Niet iedereen beschouwt dit overigens als een probleem. De Werkgroep van het deelproject "Verbeteren van de Toegang TBS" stelt voor het Pieter Baan Centrum een centrale regiefunctie toe te kennen bij klinische rapportages.⁴⁰

Wat tijdschriften betreft hebben *Sancties*, *Delikt en Delinkwent* en *Proces* veel te bieden.⁴¹ In deze tijdschriften vinden regelmatig publicaties plaats, die van belang zijn voor gedragsdeskundigen, werkzaam in het veld van de forensische psychiatrie en psychologie.

De academische belangstelling manifesteert zich in allerlei activiteiten, die ontplooid worden om kennis met verschillende disciplines uit te wisselen. Zonder naar volledigheid te streven kan genoemd worden dat sinds 1977 ieder jaar onder auspiciën van de *International Academy of Law and Mental Health* internationale congressen gehouden worden over recht en geestelijke gezondheidszorg. Het ene jaar vinden deze congressen plaats in Noord-Amerika, het andere jaar in Europa.

Op 16 februari 1907 werd in Amsterdam door G.A. van Hamel, C. Winkler, D. Simons en K. Heilbronner het *Psychiatrisch Juridisch Gezelschap* opgericht. Dit gezelschap dat al ruim een eeuw bestaat, is opgericht omdat juristen behoefte hadden aan meer informatie om psychiatrische en psychologische expertise te begrijpen en op waarde te schatten. Bij psychiaters en psychologen bestond behoefte aan samenwerking en wederzijds begrip.⁴²

Daarnaast zetelt in Amsterdam de Stichting *Pro Fora*, die ten doel heeft het bevorderen van forensische deskundigheid bij psychiaters en psychologen en het voorbereiden en (doen) organiseren en financieren van een symposium over forensische psychiatrie. Deze Stichting is op 21 november 1990 opgericht door de forensisch psycholoog H.

heid in voorkomende gevallen te verwijzen naar enkele nader vast te stellen klinieken. In geval van verwijzing houdt het Pieter Baan Centrum toezicht op de kwaliteit van de in deze klinieken vervaardigde rapportage. Het Pieter Baan Centrum heeft derhalve een regiefunctie voor de klinische rapportage."

41 *Sancties* is een tijdschrift over straffen en maatregelen. *Delikt en Delinkwent* richt zich op het strafrecht. *Proces* is een maandblad dat vooral informatie verschaft over berechting en reclassering.

42 De doelstelling van het gezelschap luidt "... bestudering van gerechtelijk-psychiatrische en gerechtelijk-psychologische vraagstukken en gevallen te bevorderen en het houden van samenkomsten ter bespreking van die vraagstukken en gevallen". Het gezelschap komt ongeveer zesmaal per jaar bijeen. Het ledenbestand bestaat uit psychiaters, psychologen, maatschappelijk werkenden, reclasseringwerkers, rechters, officieren van justitie, wetenschappelijk onderzoekers, et cetera. De voordrachten die voor het gezelschap zijn gehouden, worden periodiek gebundeld en gepubliceerd.

36 Dagblad *Trouw*, d.d. 25 augustus 2001, "Die eeuwige affectieve verwaarlozing". Interview met W. Derks.

37 Crombag, Van Koppen & Wagenaar 1994, p. 318 t/m 356.

38 Kelk 1999, p. 62-63.

39 Malsch en Nijboer 1999, p. 251.

40 Toekomst TBS 2001, nr. 6, p. 58. "De klinische rapportage dient in beginsel in het Pieter Baan Centrum plaats te vinden. Het Pieter Baan Centrum heeft de mogelijk-

in 't Veld, die een grote bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van de forensische psychologie.

Ook het noorden van ons land kent een Psychiatrisch Juridisch Gezelschap. In Groningen is *Lutje PJG* actief. De gehouden voordrachten worden in *Ontmoetingen* door het Lutje Psychiatrisch Juridisch Gezelschap, de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen en de FPK van het APZ Drenthe, uitgegeven. De belangstelling voor forensische psychiatrie en psychologie beperkt zich niet tot de wetenschap, maar is ook te vinden in de beroepspraktijk van gedragsdeskundigen en juristen.

1.3.2 De beroepspraktijk van gedragsdeskundigen

Kenmerkend voor psychiaters en psychologen, maar overigens ook voor juristen die werkzaam zijn in de forensische psychiatrie, is de grote belangstelling die zij aan de dag leggen voor de voorlichting van gedragsdeskundigen aan de rechtbank. Dit blijkt ook uit het feit dat met regelmaat boeken verschijnen, waarin de *state of the art* van dat moment wordt beschreven. Deskundigen die zelf veelal werkzaam zijn op het terrein van de strafrechtelijke forensische psychiatrie, maar ook anderen beschrijven op verschillende tijdstippen de actuele stand van zaken. Voorbeelden hiervan zijn: *De psychiatrie in het Nederlands recht*, dat veelal gebruikt wordt als leerboek en naslagwerk voor gedragsdeskundigen en juristen.⁴³ In *Werk in uitvoering* zijn de fundamenteën, de rapportage "Pro Justitia", selectiepunten, beleid en ontwikkelingen beschreven.⁴⁴ *Om ernstige zaken* belicht in een aantal opstellen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Pieter Baan Centrum, de praktijk van de "Pro Justitiarapportage" vanuit verschillende invalshoeken.⁴⁵ *Forensische Psychiatrie anno 2000* schetst in breed perspectief een beeld van de actuele ontwikkelingen op het gebied van de forensische psychiatrie. Zo wordt aandacht besteed aan juridische ontwikkelingen. Een deel van dit boek gaat over reflecties over forensisch gedragsdeskundige inbreng waarbij onder andere aandacht besteed wordt aan het fenomeen dissociatie. De nieuwste ontwikkelingen van de TBS worden beschreven. Agressieve en seksueel agressieve problematiek vormt een apart thema in dit

boek en tot slot volgen opstellen over historie en universitaire activiteiten. Onder dezelfde redactie is in 2003 verschenen: *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie* en in 2006: *Capita selecta van de forensische psychiatrie anno 2006*. In deze reeks mag zeker niet ontbreken *Gedragsdeskundige rapportage in het strafrecht* uit 2008. Dit geldt evenzeer voor het "liber amicorum prof. dr. Antoine Mooij" en het "liber amicorum, prof. dr. Dick Raes".

In tijdschriften die de beroepspraktijk van gedragsdeskundigen op het gebied van forensische psychiatrie en psychologie betreffen is niet heel veel te vinden op dit terrein. Af en toe treft men een relevant artikel aan in *De psycholoog*.⁴⁶ Het *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid* besteedt sporadisch aandacht aan de strafrechtelijke voorlichting door gedragsdeskundigen. In december 2000 is een heel nummer gewijd aan bajescliënten. In *De psychiater*, het maandblad dat leden van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie ontvangen, treft men sporadisch artikelen aan op dit terrein. Het *Tijdschrift voor psychiatrie* richt zich ook niet in eerste instantie op dit onderwerp.⁴⁷

Belangstelling vanuit de beroepspraktijk blijkt wel uit het bestaan van het *Platform Psychiatrie en Recht* (voorheen Sectie Forensische Psychiatrie), één van de afdelingen van de *Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie*. Het *Nederlands Instituut voor Psychologen* (NIP) kent een soortgelijke afdeling voor psychologen; de *Sectie Forensische Psychologie*. De doelstelling van deze sectie is verdere profilering en bevordering van de forensische psychologie en de behartiging van de beroepsbelangen van de leden. Een belangrijk actiepunt hierbij is het verwezenlijken van een forensisch opleidings- en registratietraject in het kader van de wet BIG. Sinds 2006 bestaat een "vereniging voor PJ-rapporteurs".

Vanuit de beroepspraktijk van gedragsdeskundigen wordt geregeld aandacht gevestigd op de kwaliteit van de rapportage Pro Justitia. Dit is niet onbelangrijk nu het erop lijkt dat vanuit de rechtspraktijk de belangstelling hiervoor niet al te groot is. Door twee ressortpsychologen en een ressortjurist van het NIFP is in 1999 de Stichting *Pro Justitia* opgericht. Deze stichting verzorgde het onderwijs voor psychiaters en psychologen, die begonnen met rapporteren in strafzaken. In 2009 is deze

46 Maandblad van het Nederlands Instituut van Psychologen.

47 Het *Tijdschrift voor psychiatrie* is een uitgave van de Stichting voor Psychiatrie, waarin participeren de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie en de Vereniging van Vlaamse Zenuwartsen.

43 Raes & Bakker 2007.

44 Van Marle & Van Esch 1998.

45 Bakker, Koenraadt & Mooij 1999.

stichting opgeheven en zijn de werkzaamheden op het gebied van onderwijs overgenomen door het NIFF.

1.3.3 De juridische beroepspraktijk

Hoewel het optreden van gedragsdeskundigen in strafzaken letterlijk aan de orde van de dag is, doet dit onderwerp in de praktijk van de juridische beroepen over het algemeen niet zoveel stof opwaaien. Rechters rekenen er in het algemeen op dat de rapportages het oordeel van deskundigen bevatten, en dat zij op de deskundigheid van de psychiater of psycholoog mogen vertrouwen. Ook regels van proceseconomie spelen waarschijnlijk een rol. Advocaten laten zich niet vaak kritisch uit over gedragsdeskundige rapportages. In hun opleiding wordt niet of nauwelijks aandacht besteed aan dit onderwerp. Dit geldt trouwens niet alleen voor de verdediging. Juristen in het algemeen lijken weinig geschoold in het beoordelen van de kwaliteit van gedragsdeskundige rapportages. Daarbij komt dat in een strafzaak het accent veelal ligt op het rond krijgen van het bewijs van het tenlastegelegde. De gedragsdeskundige rapportage komt meestal pas aan bod bij de bespreking van de strafbaarheid van de verdachte en bij de vraag welke straf of maatregel moet worden opgelegd.

Wel worden bij de tuchtrechter van tijd tot tijd klachtenprocedures aangespannen over de kwaliteit van forensisch gedragsdeskundige rapportages. Kritiekpunten zijn o.a. onwetenschappelijkheid, slechte motivering, onverantwoorde uitkomst etc.⁴⁸

In het *Tijdschrift voor Gezondheidsrecht* verschijnt af en toe een artikel dat het terrein van de forensische psychiatrie raakt. Ook de jurisprudentierubriek in dit blad publiceert uitspraken op dit gebied. Het *Nederlands Juristenblad* publiceert soms, zij het sporadisch een artikel op gebied van de forensische psychiatrie en psychologie.

Op 1 september 2000 is de *Studiekring Deskundigen en Rechtspleging* (SDR) opgericht. De SDR beperkt zich niet tot het terrein van de forensische psychiatrie en psychologie. De leden zijn afkomstig uit de sectoren van de rechtspleging, wetenschap

en techniek. De SDR is opgericht om de imaginaire kloof te overbruggen tussen enerzijds de rechtsplegers, te weten de rechters, officieren van justitie en advocaten, en anderzijds de verschillende deskundigen in de diverse disciplines. Intussen overweegt het bestuur van de SDR opheffing vanwege "mission completed". Andere instituties zoals het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen (NRGD), de Stichting Landelijk Register van Gerechtelijk Deskundigen (LRGD), Expertise en Recht, de NFI Academy, nemen de fakkel over.

Enigszins in contrast met de belangstelling vanuit de juridische rechtspraktijk staat die van beleidsmakers.

1.3.4 Overheidsbeleid

Belangstelling van beleidsmakers voor de gedragsdeskundige rapportages in strafzaken bestaat niet sinds vandaag of gisteren. Over dit onderwerp zijn in de loop van de tijd verschillende rapporten verschenen. In 1983 bracht de Cie-Mulder, genoemd naar haar voorzitter de psychiater D. Mulder, een rapport uit waarin onder andere uitgebreid werd stilgestaan bij de forensisch deskundigen rapportage.⁴⁹ In dit rapport zijn de opvattingen van de commissie te vinden over indicatie voor en differentiatie in deskundigenrapportages, het karakter van het advies, de structuur en kwaliteit van de rapportage. Daarnaast besteedde de Commissie aandacht aan het klinisch onderzoek Pro Justitia.

In de *Nota Eizenga* uit 1996, genoemd naar de auteur van deze nota, wordt verwezen naar het rapport van de Cie-Mulder. J. Eizenga concludeerde dat ten aanzien van de eisen die de Cie-Mulder stelde aan de forensisch psychiatrische rapportage, nog geen nadere bezinning had plaatsgevonden die door de gehele beroepsgroep van psychiaters (en van die van de psychologen) werd gedeeld. Hij vond het noodzakelijk om vanuit de beroepsgroep, samen met de opdrachtgevers, te komen tot een voor ieder werkbare formulering van eisen te stellen aan forensisch gedragsdeskundige rapportages.⁵⁰

Het Interdepartementale Beleidsonderzoek Terbeschikkingstelling (IBO-Tbs) constateerde in 1998 dat er grote onderlinge afwijkingen bestonden qua inhoud, vorm en kwaliteit van de voorlichtingsrap-

48 Hubben 1999, p. 80-82. In de periode 1989-1997 zijn achtenzeventig klachten ingediend bij de tuchtrechter, die betrekking hadden op keuringen en rapportages door psychiaters. In eenentwintig procent van de gevallen hebben deze klachten geleid tot een tuchtrechtelijke veroordeling.

49 Rapport van de *Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen*, s-Gravenhage, 1983, p. 70-86.

50 Eizenga 1996, p. 43 t/m 47.

portage.⁵¹ Dit betrof in het bijzonder de ambulante rapportages waarbij als opvallend werd genoemd, de verscheidenheid in zowel vorm, inhoud als kwaliteit. Voorts werd erop gewezen dat het begrip toerekeningsvatbaarheid op heel verschillende wijze wordt toegepast. Rapporteurs verbinden geheel verschillende consequenties aan de verschillende maten van toerekeningsvatbaarheid.⁵²

Op 16 mei 2006 is het eindrapport van de Tweede Kamercommissie ten aanzien van de TBS gepresenteerd. De commissie besteedde onder meer aandacht aan het bepalen van de toerekeningsvatbaarheid bij onderzoek Pro Justitia. De kritiek die geleverd wordt op de manier waarop de toerekeningsvatbaarheid wordt vastgesteld, is volgens de commissie vaak gebaseerd op verouderd onderzoek. Verbeteringsprocessen zouden daarbij vaak niet voldoende meegewogen worden.⁵³

Inmiddels wordt hard gewerkt om deze situatie te verbeteren. In het kader van het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO II) werd in mei 2000 het *Verbeterproject Tbs Terecht* ingesteld. Van de zes ingestelde deelprojecten is vanuit het deelproject *Verbeteren Toegang Tbs* een aantal aanbevelingen gedaan, die alle ten doel hebben de kwaliteit van de rapportage Pro Justitia, en daarmee verbetering van de toegang tot de TBS, te bevorderen.⁵⁴

Het NIFP is al geruime tijd actief om de kwaliteit van de rapportages "Pro Justitia" te verbeteren.⁵⁵ Dit blijkt uit verschillende meerjarenbeleidsplannen. Eén van de doelstellingen voor de jaren 2000-2004, was gelegen in de ontwikkeling en professionalisering van de voorlichting aan de rechtbank. De FPD, zo viel te lezen in het "Beleidsplan 2000-2004", voelt zich verantwoordelijk voor onderzoek, voorlichting en advisering ten behoeve van de rechtspleging. Zij ziet voor zichzelf onder

andere een taak weggelegd bij de werving en matching van gedragsdeskundigen, logistieke bewaking van het rapportageproces, bewaking van de kwaliteit en scholing van de rapporteurs, toetsen en bevorderen van de kwaliteit van de rapportages. Dit laatste houdt in dat een door een psychiater en psycholoog afgerond rapport, getoetst wordt op vakinhoudelijke kwaliteit en juridisch technische consistentie, en dat het advies beoordeeld wordt op praktische en formeel juridische haalbaarheid. Directieleden van het NIFP beheren verschillende "portefeuilles", waaronder "rapportage".

Een heel belangrijke ontwikkeling is de inwerkingtreding van de Wet deskundige in strafzaken op 1 januari 2010. Deze wet verbetert de regeling van deskundigen in strafzaken. Nieuw is onder meer dat deze wet voorziet in eisen die aan gerechtelijk deskundigen gesteld worden. Voorts regelt deze wet de instelling van een openbaar onafhankelijk deskundigenregister. Gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken moeten in dit register geregistreerd zijn om benoemd te kunnen worden als deskundige.⁵⁶

1.4 De opzet van deze studie

Al met al is er veel te doen rond het onderwerp gedragsdeskundigen in strafzaken. De maatschappelijke belangstelling is groot. Er vinden diverse wetenschappelijke onderzoeken plaats met als onderwerp de gedragsdeskundige rapportage in strafzaken. De (wetenschappelijke) literatuur besteedt er geregeld aandacht aan. De beroepspraktijk van gedragsdeskundigen toont interesse voor dit onderwerp en ook beleidsmakers investeren in dit thema. Met enige regelmaat hoort men kritiek op het werk dat gedragsdeskundigen in strafzaken afleveren, maar ook op juristen die van deze producten gebruik maken, die juist weinig kritisch zouden zijn. Van tijd tot tijd verschijnen voorstellen tot verbetering. Hier bestaat dus blijkbaar behoefte aan. Het ontbreekt evenwel aan kennis die nodig is om dergelijke kritiek en voorstellen op hun juridische en empirische merites te kunnen beoordelen. De doelstelling nu van deze studie is erin gelegen zulke kennis te verwerven en te analyseren: kennis over de inschakeling van gedragsdeskundigen, het onderzoek van de deskundige, de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage en het gebruik ervan.

Zo kan men zich afvragen in hoeverre het inderdaad aanbeveling verdient om de bevoegdheid

51 Rapport IBO TBS "Over stromen", In-, door- en uitstroom bij de TBS 1998.

Dit is niet de eerste keer dat een dergelijk geluid wordt gehoord. Onder andere J.H. Hubben (1993) is van mening dat de kwaliteit van Pro-Justitiarapportages nogal uiteenloopt. Hij wijt dit mede aan het feit dat door de beroepsgroep onvoldoende richtlijnen zijn ontwikkeld voor het minimum niveau waaraan een forensisch-psychiatrisch rapport moet voldoen, hetgeen ook geldt voor psychologische rapportages.

52 Rapport IBO-TBS 1999, p. 28.

53 *Kamerstukken II 2005-2006*, 30 250, nrs 4-5, p. 23

54 Toegang TBS, *Verbeterproject TBS terecht*, Toekomst TBS nr. 6.

55 *De delicate balans*. De Forensisch Psychiatrische Dienst: Expertise op het snijvlak van justitie en Volksgezondheid. Beleidsplan 2000-2004.

56 Art. 511 Sv.

tot benoeming van deskundigen voor onderzoek naar de geestvermogens uitsluitend toe te kennen aan de rechter-commissaris, zoals sommigen voorstellen.⁵⁷ Een dergelijk standpunt betekent dat artikel 150 Sv zodanig gewijzigd moet worden, dat de bevoegdheid van de officier van justitie tot benoeming van een geregistreerde deskundige, die tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar de persoonlijkheid van de verdachte, komt te vervallen.⁵⁸ Een ander aandachtspunt is de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage. Is het daar inderdaad zo treurig mee gesteld dat de gedragsdeskundige met recht leverancier van onzin genoemd kan worden? Hoe gedegen onderbouwen gedragsdeskundigen hun conclusies? Is bij de aangedragen bouwstenen, waarmee eventuele adviezen onderbouwd worden, rekening gehouden met de wettelijke criteria die voor de desbetreffende adviezen gelden? Er wordt wel beweerd dat rechters blij zijn met het werk van gedragsdeskundigen.⁵⁹ Maar is dat ook werkelijk zo? En als dat zo is, hebben rechters, officieren van justitie, advocaten en andere procesdeelnemers hier wel reden toe? Hoe kritisch staan juristen eigenlijk ten opzichte van de geleverde “producten”? Welnu, op deze en soortgelijke vragen beoogt deze studie een antwoord te geven.

Al met al laat de dergelijke vragen overkoepelende *probleemstelling* van het onderhavige onderzoek zich als volgt verwoorden:

Wat is het juridisch kader van de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken, van de activiteiten die dergelijke deskundigen ondernemen en van de inhoud en het gebruik van de door hen geleverde producten? En: hoe gaat het er op punten van die inschakeling, activiteiten, respectievelijk inhoud en gebruik van producten feitelijk aan toe? Meer in het bijzonder: In hoeverre maken gedragsdeskundigen en andere procesdeelnemers gebruik van hun bevoegdheden en in hoeverre voldoen zij aan hun verplichtingen te dier zake?

De aanpak van deze probleemstelling behelst dat de studie uiteenvalt in een juridisch onderzoek, te bespreken in deel II van dit boek en een empirisch onderzoek, te bespreken in deel III. Deel IV behelst de confrontatie van de desbetreffende be-

vindingen; nagegaan wordt in hoeverre regelgeving en praktisch bij elkaar aansluiten. In Deel V komen samenvattende en concluderende beschouwingen alsmede aanbevelingen aan de orde.⁶⁰

In het eerste deel van dit onderzoek (deel II van dit boek) besteed ik aandacht aan procesdeelnemers en instanties die op een of andere wijze bij de rechtspraak van de gedragsdeskundige rapportage betrokken zijn, te weten: verdachte, rechter(-commissaris), officier van justitie, raadsman, NIFP en reclasserings. Aangegeven wordt welke rol de betrokken procesdeelnemers spelen in het strafproces. Een aantal thema's en onderwerpen, die regelmatig terug te vinden zijn in de vraagstelling bij forensisch gedragsdeskundig onderzoek en in de rapportage, zijn eveneens te vinden in dit deel. Kennis van juridische kaders van behandelingsmogelijkheden is voor gedragsdeskundigen onontbeerlijk om te komen tot advisering aan de rechtbank. Die zullen in dit hoofdstuk daarom niet ontbreken.

Voorts komt in het eerste gedeelte van het onderhavige onderzoek aan bod wat het juridisch kader is van de inschakeling, het onderzoek en de rapportage van gedragsdeskundigen in het strafproces en het gebruik van de rapportage door de betrokken procesdeelnemers. Deze kwesties worden benaderd vanuit normatieve begrippen: Het gaat hierbij om bevoegdheden en verplichtingen waarmee procesdeelnemers en gedragsdeskundigen te maken hebben. Sommige van die bevoegdheden en verplichtingen gelden algemeen, andere hebben een conditioneel karakter; zo zullen sommige bevoegdheden slechts bestaan als aan bepaalde voorwaarden is voldaan, verplichtingen die alleen onder die en die omstandigheden gelden. Vragen die aan de orde komen zijn bijvoorbeeld: Door wie en wanneer mogen of moeten gedragsdeskundigen in strafzaken worden ingeschakeld? Welke onderzoeksactiviteiten mogen of moeten forensisch gedragsdeskundigen verrichten? Met wie kan, mag of moet informatie worden uitgewisseld tijdens of na het onderzoek? Op welke wijze mag of moet de rechter in het vonnis rekenschap afleggen over het al dan niet gebruiken van de gedragsdeskundige rapportage(s)? De desbetreffende normen zullen overigens in deel II van dit boek niet alleen worden ontleend aan wetgeving en jurispru-

57 Toegang TBS, *Verbeterproject TBS terecht*, Toekomst TBS no 6, p. 19.

58 Deze aanbeveling is te vinden in Toegang TBS, *Verbeterproject TBS terecht*, Toekomst TBS no 6, p. 57.

59 Crombag, Van Koppen & Wagenaar 1994, p. 356.

60 In die zin is deze studie te vergelijken met die van Hielkema uit 1996: *Deskundigen in Nederlandse strafzaken*, een studie naar positie en taken van allerlei deskundigen die een rol spelen in het strafrecht.

dentie, maar ook aan beroepscode, gedragscode, beroepsethiek, beroepsopvattingen, richtlijnen en literatuur.

In het tweede gedeelte van deze studie (deel III van dit boek) wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek naar de gang van zaken in de praktijk, opgezet als dossierstudie bij verschillende rechtbanken. De onderzoeksvragen corresponderen zoveel mogelijk met die van het juridisch onderzoek, en kunnen worden geformuleerd als:

- Hoe verloopt de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken en welke procesdeelnemers of andersoortige instanties zijn daarbij op wat voor wijze betrokken?
- Hoe wordt het gedragsdeskundig onderzoek verricht?
- Wat behelzen de rapportages die voor gerechtelijke instanties worden opgemaakt?
- In hoeverre maken procesdeelnemers gebruik van dergelijke rapportages?

Deel IV van dit boek is gewijd aan de confrontatie van regelgeving en praktijk op het gebied van de inschakeling van gedragsdeskundigen, het onderzoek dat zij verrichten, de verslaglegging en het gebruik van de rapportage. Dit houdt in dat ik in Deel IV uiteenzet in hoeverre regelgeving en praktijk bij elkaar aansluiten. Vragen die daarbij aan de orde komen zijn bijvoorbeeld: In hoeverre doen procesdeelnemers wat zij in bepaalde gevallen en omstandigheden al dan niet verplicht zijn om te doen? In hoeverre benutten zij de juridische mogelijkheden waarover zij beschikken? In hoeverre gaan zij hun bevoegdheden te buiten? De beschrijving van die bevindingen gaat in voorkomende gevallen gepaard met een beschouwing over de gevonden resultaten en wordt zo mogelijk gevolgd door aanbevelingen. Deel V bevat tot slot de samenvatting alsmede conclusies en aanbevelingen.

1.5 Leeswijzer

In deze studie besteed ik aandacht aan vier aspecten die om de hoek komen kijken bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Het betreft de inschakeling van gedragsdeskundigen, het onderzoek dat zij verrichten, de verslaglegging en het gebruik van de rapportage. Zoals hiervoor aangegeven is aan elk onderdeel een juridisch hoofdstuk gewijd (deel II, met name hoofdstuk 3 t/m 6), een beschrijving van de gang van zaken in de praktijk (deel III, hoofdstuk 8 t/m 11) en een confrontatie van de regelgeving aan de praktijk (deel

IV, hoofdstuk 12 t/m 15). Dit betekent dat de inschakeling van gedragsdeskundigen aan de orde komt in hoofdstuk 3, 8 en 12. Aan het onderzoek van de gedragsdeskundigen besteed ik aandacht in hoofdstuk 4, 9 en 13. De verslaglegging komt aan bod in hoofdstuk 5, 10 en 14. En tot slot staat in hoofdstuk 5, 11 en 15 het gebruik van de rapportage centraal. Hoofdstuk 2 bevat een algemeen juridisch kader dat bij de verschillende onderdelen aan de orde kan komen.

